

Inleiding

Begin dit jaar kwam het laatste van de drie onderzoeksrapporten uit naar aanleiding van de zogeheten WODC-affaire. Deze ontstond na een uitzending in december 2017 van het televisieprogramma Nieuwsuur waarin de onafhankelijkheid van het WODC in twijfel werd getrokken. Minister Grapperhaus van Justitie en Veiligheid (J&V) verbond aan de rapporten de conclusie dat de balans tussen nabijheid en onafhankelijkheid verstoord was. Het WODC zou op grotere afstand van het beleidsdepartement worden geplaatst. Dat gebeurt fysiek door een verhuizing uit de J&V-toren, maar ook door een aantal maatregelen en door aanscherping van regels en protocollen die er, naast een cultuurverandering, voor moeten zorgen dat er duidelijker scheidslijnen ontstaan tussen de rol en positie van de beleidssector enerzijds en het WODC anderzijds. Ook wordt de onafhankelijke positie van het WODC ten opzichte van het departement beter gewaarborgd in een ministeriële regeling.

De WODC-affaire en de drie onderzoeksrapporten die naar aanleiding daarvan zijn verschenen, hebben het nodige losgemaakt in de wereld van beleids- en opdrachtonderzoek. Voor veel onderzoeks- en kennisinstellingen was deze zaak aanleiding om zich te bezinnen op de eigen positie. Zo vroeg het Netwerk van Rijkskennisinstellingen naar aanleiding van de WODC-affaire vorig jaar het Rathenau Instituut om te onderzoeken hoe deze instellingen hun onafhankelijkheid en integriteit gewaarborgd hebben. Een artikel op basis van dit onderzoek is in dit themanummer opgenomen.

Tussen onderzoek en beleid is per definitie sprake van een spanningsveld, en het laatste woord is daar voorlopig nog niet over gezegd, zo wordt duidelijk in dit themanummer. Voor gebruik en benutting van beleidsonderzoek is een zekere 'nabijheid' van de opdrachtgever functioneel, zolang politiek en beleid maar geen druk uitoefenen op aanpak en uitkomsten van onderzoek. En als dat wél gebeurt, zouden onderzoekers deze druk moeten kunnen weerstaan. Onderzoekers hebben niet alleen een verantwoordelijkheid jegens de opdrachtgever, maar ook tegenover de wetenschappelijke wereld. Dit betekent onder andere dat waarheidsvinding voorop moet staan en dat zij moeten voldoen aan eisen als openbaarheid, onafhankelijkheid, controleerbaarheid, aansluiten bij de huidige stand van de wetenschap en openstaan voor een gedachtewisseling met critici. Niet alle opdrachtgevers zitten

daarop te wachten, zo blijkt bijvoorbeeld uit de bijdrage van Henk Elffers in dit nummer. De risico's op schending van vrijheid van wetenschapsbeoefening kunnen in verschillende fasen van onderzoek optreden, zo stelt de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) in een briefadvies aan de Tweede Kamer in 2018. Deze doen zich voor bij het opstellen van de onderzoeksagenda (politieke keuzes bij de financiering van onderzoek, onwenselijke beïnvloeding door de financier), bij de uitvoering van het onderzoek (schoolvorming bij benoeming van personeel en tijdens het proces van peer review) en bij het gebruik van de onderzoeksresultaten (het spanningsveld tussen waarheidsvinding en maatschappelijk effect van onderzoeksresultaten, zelfcensuur).

We beginnen dit themanummer met een bijdrage van *Gijs Diercks* en *Paul Diederer* over de relatie tussen deze rijkskennisinstellingen (rki's) en hun 'moederdepartementen'. De auteurs schetsen de diversiteit aan wettelijke regelingen en institutionele procedures. Meer specifiek kijken zij hoe de onafhankelijkheid en integriteit van de rki's daarin is georganiseerd en gewaarborgd en hoe dat tot uitdrukking komt in de praktijk van hun onderzoeksactiviteiten. Om beleidsrelevant te zijn moeten rki's nauwe contacten onderhouden met ministeries, maar zich toch onafhankelijk en integer opstellen. Om goed om te kunnen gaan met deze spanning zijn niet alleen 'harde' formele regels, procedures en gedragscodes nodig, maar ook 'zachte' informele zaken als bewustwording, dialoog, opleiding en cultuur. Rki's en ministeries zijn samen verantwoordelijk om hier vorm en betekenis aan te geven. *Henk Elffers* gaat in op beïnvloeding van wetenschappelijk onderzoek door opdrachtgevers. Hij constateert dat de term 'wetenschappelijk' vaak geheel anders wordt begrepen door onderzoekers dan door opdrachtgevers. Aan de hand van een onderzoek voor de parlementaire commissie Bouwfraude in 2003 laat de auteur zien dat er niets mis was met de kwaliteit van het onderzoek, maar dat aan drie wezenlijke vereisten van wetenschappelijkheid niet werd voldaan, namelijk openbaarheid, controleerbaarheid en de plicht zich met kritische vakgenoten te verstaan. Besproken wordt hoe 'beleidsonderzoek' in deze discussie past, hoe de voorfase van een onderzoek eruit behoort te zien en wat de rol is van begeleidingscommissies.

Vervolgens blikt *Nick Huls* terug op de WODC-affaire en op zijn eigen ervaringen – in diverse rollen – met opdrachtonderzoek bij onder andere het WODC. De auteur geeft inzicht in de totstandkoming van

onderzoek en de discussies in begeleidingscommissies. Opdrachtonderzoek speelt zich af binnen een breed spectrum, variërend van het ideale *speaking truth to power* tot en met het cliché van *u vraagt wij draaien*. In het tussengebied van deze twee uitersten vindt het meeste opdrachtonderzoek plaats, aldus de auteur. Hij meent dat strategische overwegingen soms ook voor onderzoekers een rol spelen, zoals de wens om een bepaalde reputatie te behouden of in aanmerking te komen voor toekomstig onderzoek. Toch is ook de situatie aan universiteiten allesbehalve ideaal. Facultaire onderzoekers moeten op allerlei fronten onderhandelen om hun onderzoeksplannen gerealiseerd te krijgen. Ook voor hen is onafhankelijkheid geen gegeven, maar iets dat steeds weer moet worden bevochten.

De vrijheid van onderzoek is een groot goed, zo begint **Guus Meershoek** zijn bijdrage over Nederlands politieonderzoek. Maar om maatschappelijk van betekenis te zijn dient vrijheid niet alleen te worden verleend, maar ook te worden gebruikt. En dat is waar het aan schort, zo betoogt de auteur. In het historische overzicht dat volgt, komt naar voren dat het maatschappelijk perspectief in het politieonderzoek langzamerhand teloor is gegaan en plaats heeft gemaakt voor een onophoudelijke stroom verslagen en rapporten van onderzoek naar aspecten van de politieke uitvoeringspraktijk. Politieonderzoekers hebben volgens de auteur niet meer scherp voor ogen welke duurzame inzichten men wil verwerven en hoe die voor de politiezorg betekenisvol kunnen worden. Het is een illusie te denken dat die lastige vragen uit de weg kunnen worden gegaan door dicht tegen het object van onderzoek aan te kruipen. Bij het zoeken naar een uitweg moet men bedenken dat waardevol onderzoek floreert in een vrije ruimte, waar betrokkenheid bij en distantie tot de praktijk elkaar afwisselen, waar discussie plaatsvindt en publicaties vakkundig worden beoordeeld.

We besluiten met een artikel van **Antoine Hol** over de nieuwe Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit, die in 2018 de oude gedragscode uit 2004 verving. De auteur bespreekt kort de ontwikkelingen in het wetenschappelijk onderzoek en de redenen om een nieuwe gedragscode op te stellen. Een belangrijk nieuw element daarin is een hoofdstuk over zorgplichten van de organisatie waar onderzoekers werkzaam zijn. De organisatie heeft speciale verantwoordelijkheden om haar onderzoekers te ondersteunen bij het ontwikkelen van goede onderzoekspraktijken en het bevorderen van een

onderzoekscultuur waarin dilemma's van integriteit in een open sfeer kunnen worden besproken. In dit artikel wordt speciale aandacht besteed aan vraagstukken rond onafhankelijkheid van onderzoek. Hoe kan de onderzoeker worden ondersteund wanneer onafhankelijkheid en eerlijkheid onder druk staan?

Marit Scheepmaker